

ADATOK PÁZMÁNY PÉTER PRÉDIKÁCIÓINAK 17. SZÁZADI HASZNÁLATÁHOZ, I.

Kuzmics Péter kanonok Szent György-napi prédikációja

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Az utóbbi évtizedben örvendetesen sokan kutatjuk régi prédikációinkat, azok retorikáját. Jelentős eredmények születtek a prédikációra való felkészülés, a források kutatása terén is, többnyire nyomtatott beszédek összehasonlító tanulmányozása alapján.¹ A kéziratos prédikációvázlatok tanulmányozása a készülés folyamatának különféle fázisaira vet fényt. A prédikáló papok gyakran excerpálták, jegyzetelték Pázmány beszédeit.²

A Győri Egyházmegyei Levéltárban őrzött kánoni látogatások jegyzőkönyveinek bekötéséhez a máig Győrött őrzött ún. Zalka-antifonáléból származó kódexleveleket is használtak. A kötések több 1670-es évekből származó kéziratos (főleg missilisek) összeragasztásával erősítették meg.³ Az előkerült töltelékek között gyakoriak a Kuzmics Péter győri kanonoknak címzett levelek. Van köztük két, eredetileg negyedréteg hajtott levél, amelyen egy Szent György napjára készített prédikáció-fogalmazványt olvashatunk.⁴ A kötésbe került, Kuzmicsnak címzett levelek némelyikének beíratlan részeire (másodlagos felhasználásként) e fogalmazvány írásával azonos kéz, bizonyára Kuzmics Péter kanonok írt jegyzeteket.

Kuzmics Péter (1640 k.-1686) győri egyházmegyésként a Pázmány Péter által 1623-ban alapított bécsi Pázmáneumban tanult (1661-1666).⁵ 1666. április 3-án

¹ Összegző munka: MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak: Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, Szigetmonostor, WZ Könyvek, 2010 (A források tükrében).

² SZELESTEI N. László, *Magyar ferencesek prédikációs gyakorlata a 17. században: Csíksomlyói kéziratos prédikációk*, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2003 (Pázmány Irodalmi Műhely – Források, 4), 17, 29.

³ *Canonica visitatio*, 11. kötet, 1674. (per Franciscum Kasza); 13. kötet, 1680. (per Petrum Kuzmics) et 1685. (per Michaellem Dvornikovics). A kötetek pergamen borítói az ún. Zalka-antiphonáléból származnak (Antiphonale Varadiense ill. Graduale Varadiense). Leírásuk az előkerült tömítőanyag felsorolásával meg fog jelenni a *Fargmenta codicum* c. sorozatban. Köszönöm Lauf Juditnak, a Fragmenta Codicum kutatócsoport munkatársának, hogy a töredékekre felhívta figyelmemet.

⁴ Az őrző kötet: *Canonica visitatio*, 11. kötet, 1674. A szétáztatott kötésből magyar és latin nyelvű anyagok kerültek elő, az 1670-es évekből származó iratok pedig részben Kuzmics Péternek írt latin és magyar nyelvű levelek.

⁵ FAZEKAS István, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói (1623-1918)*, Bp., ELTE Levéltár, 2003 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 8), 92: „Petrus Franciscus Cziklyniensis Croata”, az eddigi életrajzi adatok összefoglalásával. A győri egyházmegye kispapjainak bécsi tanulmányairól: FAZEKAS István, *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623-1784) = A bécsi Pázmáneum*, szerk. ZOMBORI István, Bp., METEM, 2002, 34.

szentelték pappá. 1668-ban ötvenévi plébánosként szerzett teológiai baccalaureusi fokozatot. 1671 tavaszán Széchényi György érsek Kőszegen az evangélikusok elűzése után a Szent Jakab templom plébánosának nevezte ki, mivel a szükséges magyar, német és horvát nyelvet is jól beszélte.⁶ A tisztséget 1675-ig viselte, ekkor a plébánia a jezsuiták kezébe került.⁷ 1672-től győri kanonok,⁸ a levelek címzése szerint 1675-ben komáromi főesperes, 1676-tól soproni plébános, 1680-ban soproni főesperesként végzett kánoni látogatást. 1684-ben lett veszprémi nagyprépost és tihanyi apát. 1685. április 15-én választott scardonai püspökké nevezte ki az uralkodó. 1686-ban halt meg. Irodalmi tevékenységéről eddig nem volt adatunk, mindössze annyit tudtunk, hogy Kőszegen magyarul is prédikált. Hogy a most közölt győri beszéddel melyik évben növelte a győri katonaság öntudatát, nem tudjuk.

A prédikáció-fogalmazvány forrásául Pázmány Péter Szent Márton püspök napjára kiadott, *A keresztyén vitézek kötelességéről* című prédikációja szolgált. Az előkerült kézirattal jól illusztrálható Pázmány Péter prédikációinak egyik felhasználási módja, amit maga Pázmány is ajánlott: „A prédikátorok-eleibe pedig, minden keresztyén jószágokról, minden gonosz vétkekről, minden rendek és állapotok kötelességéről annyi tanításokat es intéseket adtam, hogy, ha amit egy helyen mondtam, azt okossan más Vasárnap elő-hozzák, sok új prédikációkat csinálhatnak.”⁹

Az 1670-es években élénk hitélet folyt Győrött. A ferenceseknél a 17. században harmadrend, a kordás és a rózsafüzér társulat működött. A jezsuita gimnázium tanulóinak létszáma 1676-ban 798 fő volt. A jezsuita atyák külön Mária-kongregációt szerveztek a tanuló ifjúság, a német és a magyar ajkú végvári katonák számára, utóbbiak tagjai közé felvéve városi polgárokat és környékbeli nemeseket. 1686-ig a társulatokban a végvári katonákat mindig külön megemlítették. A magyar ajkúak Magyarok Nagyasszonya Társulata 1634-től működött. A kongregáció regulája leírja, hogy ünnepeken délelőtt a székesegyházban közösen hallgattak prédikációt, gyakran a püspök volt a szónok. Talán egy ilyen alkalomra, Szent György vitéz ünnepére készült prédikáció-fogalmazvány került kezünkbe.

Győri szónokunk a mintául vett Pázmány-prédikáció elejét és végét használta fel nagyobb mértékben. Többször eltért a Pázmány-szöveg lineáris rendjétől.¹⁰ Gyakorlott szónok lehetett, ezt tanúsítják átalakításai: személyváltásai, elhagyásai és hozzátoldásai. Szövegközlésünkben a dőlt betűs részekben állóval írt részletek is betoldások. Az elhagyásokat nem tudtuk érzékeltetni. Például teljesen elhagyta

⁶ *Historia Domus Ginsiensis, seu Keüszoeög Societatis Jesu*, másolat a budapesti Egyetemi Könyvtár Kaprinai-gyűjteményében (A 41, 290-304); F. MENTÉNYI Klára, *Néhány újabb adat Kőszeg város topográfijához (Parókiák - iskolák - plébániák)*, Vasi Szemle, 1987, 527-542.

⁷ Vö. CHERNEL Kálmán, *Kőszeg sz. kir. város jelene és múltja*, I-II, Szombathely, 1877-1878, I/106, II/101. Kőszegi plébánosságakor az iratok mindig mindig kanonokként említik. Kuzmics Kőszegen a ferenceseket szerette volna letelepíteni. (II/104-105).

⁸ SZÁVAY Gyula, *Győr - Monográfia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével* c. munkájának kanonok-névsora (Győr, 1896, 197.) szerint Kuzmics 1676-ban lett kanonok.

⁹ *Pázmány Péter Összes munkái*, kiad. KANYORSZKY György, VI, Bp., 1903, XXII.

¹⁰ A Pázmány-kiadásra a bal margón utaló lapszámok ezt jól érzékeltetik.

az Aquinói Szent Tamás alapján tárgyalt igaz hadakozásról szóló részt,¹¹ ám a propositio után röviden más példákkal szólt erről a témáról is. (Például: az amor anagrammája az armo!) Fogalmazványában Pázmány szövegén feltehetően nem mindig tudatosan változtatott, hiszen a memóriában rögzült panelek, szónoki gyakorlatból származó fordulatok, egy-egy előzőleg memoriter elmondott prédikáció részletei megszüntethették a Pázmány-prédikációval való szószerinti egyezést. Az alábbi esetben nyilvánvaló a mintakövetés, de hogy az eltérés tudatos választás, elszakadni akarás vagy az említett panelek húzó ereje, ezen egyetlen beszéd alapján szinte lehetetlen megítélni. Mindenesetre: ahol Pázmány abbahagyja Szent Lukács szövegét, ott Kuzmics folytatja, magyarul is, latinul is megadja a feltett kérdésre az evangéliumban olvasható választ. Pázmány hosszú betoldását teljes egészében elhagyja, amikor azonban Pázmány Szent Lukács szövegéhez visszatér egy szabad magyar fordítással, ismét követi őt.

Pázmány, Karnyurszky-kiadás, II/682.

Mikor minden rendek *Keresztelő János*hoz menvén, üdvösséges tanítást vettek tőle: *hosszá járulásnak a vitézek-is, kérdvén tőle: Quid faciemus et nos?* Mi tehát mit mivelünk? Nem felelé azt nékik...

Uo., 690.

Másikkal tartozik a vitélő ember a szegény kös-ségnek, hogy azt ne verje, ne foszsa, ne pusztítsa, hanem keresztelő János parancsolattya-szerént fizetését kölcsé és azzal éllyen. Ha megszűkül, kövesse Szent Dávidot, *ki nem ragadozott, hanem Achimélech-től kéreméssel nyert kenyeret. A Nábál juhait sem lopatta, hanem kéremés-szerént, jó akarattól kívánt segítséget szükségében. Marcus Scaurus írja...*

Győri prédikációvázlat, p.4.

Azt olvasom szent Lukács Evangelistától, hogy minek-utánna egykor minden rendbéli emberek *keresztelő szent Janoshoz* iarúlván azt *kérdették volna tőle mitt cselekedgyenek?* <ismet> *kérdék ötet a vitézek is Quid faciemus et nos? Mitt cselekedgyünk mijs?* Illyen valaszok és instructioiok lön keresztelő sz: Janostúl. Neminem concutiatis neque calumniam faciatís: et contenti estote stipendiis vestris az az ti Vitézek ugymond a szegénykösségetnebancsátok, neverietek, tagollyatok, ne foszszakok és pusztítsátok, hanem fizetéseteket kölcsétek és avval éllyetek. Ha meg szűkültek, szent *David* kyrály példáiát kövesétek *ki nem ragadozot, hanem Archi-Mélechtől kéreméssel nyért kenyeret. A Nábál iuhait sem lopatta, hanem kéremés szerént, jo Akarattól kívánt segítséget szükségében.*

Mely szép dolgot *Marcus Scaurus írja, [...]*

A mintakövetéssel készült prédikációk esetében változtatásokat figyelhetünk meg bibliai idézetek elhagyásánál vagy beírásánál, közhelygyűjtemények terjesztette gyakori fordulatoknál. A latin idézetek leírása után a nyelvet jól ismerő és azt tolmácsoló szónok már nem nézte forrását, hanem saját szavaival adta vissza annak magyar megfelelőjét.¹² Nem kell e változatok mögött mindig tudatos szerkesztői tevékenységet feltételeznünk. A sok memoriter még azt is lehetővé tette, hogy latin változat kerüljön be utólag a szövegbe.

¹¹ *PPÖM, i. m.*, VII, Bp., 1903, 685-687.

¹² A Pázmány-beszéd Lucanus-idézete például három prédikációban szerepel, latinul, az idézet első része magyarul is. *Nulla fides pietasque viris qui castra sequuntur. Venalesque manus, ibi fas, ubi maxima merces.* Pázmánynál: Nem találatik a tábori emberekben jóság és tekleletesség. Győri szónokunknál: Nem találatik az hadakozó és tábori emberekben jóság, tekleletesség és isteni félelem. Illyésnél: Sem hiték, sem kegyességek a tábori férfiaknak. (Illyés András beszédéről később lesz szó.)

Szónokunk Pázmány propositio utáni mondataival indítja beszédét (a harmadik személyt többes szám első személybe helyezve), majd a Genesis paradicsomi állapot-leírásához Pázmánynál nem szereplő, de prédikációkban gyakran előkerülő Szent Ágoston-citátumot¹³ told be latinul és magyarul.

Itt-ott konkretizálja, személyessé teszi mintáját. A témakijelölés (propositio) előtt egy pontosan kiolvasni nem tudott mondatban a szónok Szent György képének megtekintését említi, ez vonatkozhat a Magyarok Nagyasszonya Társulat tagjainak holt napi patrónusként kiosztott metszetre,¹⁴ vagy utalhat Körmöcbányán a 17. században vert érmére, amely a harcoló katonák számára készült, s egyik oldalán a sárkányölő Szent György képe állt: SANCTUS GEORGIUS EQUITUM PATRONUS körirattal.¹⁵ De lehetséges, hogy a Társulat tagjainak zarándoklataira is elvitt Szent György szoborról van szó.¹⁶ E látványelem tanúja annak a másutt is gyakori képlátvány-szó egybefűzésnek, amellyel a prédikáló pap témáját közelebb hozta hallgatóságához. A beszéd befejezése Pázmánynál is előkerülő gondolat: „Harmadszor: magárul el ne feledkezzék a hadakozó vitéz”. Kéziratunk itt szintén kivonatolta és kiegészítette Pázmányt, a pap nélkül maradt vitéz bánatimája még Pázmány szövegét idézi, majd Pázmánynál nem szereplő bibliai idézeteket (Iz 37,16-17; Thren 5,1-3,9; 2Kron 14,10) épített egybe ájtatos könyörgéssé, mintegy csatára készítette fel hallgatóit, aztán ismét Pázmányra támaszkodva fejezte be beszédét.

Propositójában Győr végvár szerepéről szólt, Győr és a György név közt vont párhuzamot. Pázmány Péter a „vitézségben szentségre jutott” Szent Márton napján szólt *A keresztyén vitézek köteletségéről*. Ennek győri szónokunk valamivel több, mint egynegyedét szó szerint, vagy kissé átstilizálva építette be „*A hadakozó ember dicsőretéről*” Szent György katona-vértanú ünnepén mondott szónoklatába. A prédikálás helyszínét és alkalmát figyelembe vette. A szentek közé emelt „vitézek” Pázmánynál: Mauritius, Szent György, Achatius, Alexander, Flórián, Anastasius, Gallicanus, Marcellus Nicostrates és egész légiók; a Győrött elmondott beszédben sorrendváltás és kiegészülés történik: „a mi dicsőséges Szent Györgyünk”, Szent István és Szent László [...] kerályink. Ugyanitt a korra jellemző propugnaculum toposzt Győr városra alkalmazta: a végvár/„végház” vitézről renddel felékesített, „egyik fő kapuja és bástyája az magyar koronának, sőt Imperiumnak és az egész keresztyénségnek.”

A töltelékanyagban egy eredetileg borítékként használt fólión a felirat: „Tiszteendő Kuzmicz Peter Uramhoz, Győri Nemes K[áp]talanban levő személyhez mint

¹³ *De civitate Dei*, 14, 25. (A margón tévesen adja meg az idézet lelőhelyét: „Aug. lib. 6. Genesi ad litteram cap. 25.” A felkészülés során (később erről részletesen lesz még szó) a szövegfoszlányok közt szerepel a bibliai hely, melléírva: „Valebit pro Exordio”).

¹⁴ Vö. SZELESTEI N. László, *A győri Magyarok Nagyasszonya Társulat a 17. században*, (sajtó alatt).

¹⁵ Vö. BALINT Sándor, *Ünnepi kalendárium*, I, Budapest, Szent István Társulat, 1977, 303.

¹⁶ A társulat 1679-ben a járvány megszűntével újra megtartotta a szokásos zarándoklatokat, ezek egyiken Szent György szobrát is magukkal vitték. „Altera [processio] fuit in Leben, in Festo Sancti Jacobi, eduxit Pater Petrus Giödi, cum feretris tribus Sancto Stephano Rege, Sancto Georgio et Sancto Emerico, gratiose ornatis.” *Historia et acta Sodalitatis Minorum Ungarorum sub titulo B. V. Mariae Patronae Ungariae...* Kézirat, MTA Könyvtára, Kézirattár, Egyh. és Bölcs. 2r, 17. f. 22.

Patronus Uramhoz Alazatos Supplicatio”. Kuzmics e fólióra latin és magyar bibliai és más idézeteket, fogalmazás-foszlányokat jegyzett. A kötésbe kerülés miatti sérülések, a jegyzetelés, fogalmazvány-volt miatti elnagyolt írás foszlányai:

„Mivel azért a mai dücsöséges es szent Vitéz <...> Non frustra dicit Job vita hominis militia est super terram. Immo et ipse Deus. Valebit pro Exordio. Quia primum homo primus in paradiso peccavit [...] in festo Sancti Georgii credo ideo, [...] honorandus est S. Georgius Hungaris quam alibi non celebratur ... Christus est vitis gloriosi Martyris ... 2 Tim 2. Laborat sicut bonus miles Christi. Laborasti Georgi sicut bonus miles Christi. Igitur et Mater Ecclesia, sicuti potuit immediate post nativitatem [...] Amos 3. v. 8. Leo rugiet, quis non timebit? Nincz oly fene erő mely meg nem retten, mikor az orozslany orditast hallya. Szent György ennek ereietől meg nem ejedett, sőt bat[orsa]lagon ellene-állot, véle szembe-szállot, etc.” Ugyanezen levél verzóján: „2 Paral. 14. [...] Uram mivel semmi különbség te nallad ha kevesek által segítész-e vagy sokak által: segélly meg minket mi Urunk Istenünk: mert te benned és a te nevedben lévén bizodalunk, iöttünk a sokaság-ellen. Uram, mi Istenünk vagy te, ne vegyen erőt ellened az ember. Igy imádkozot vala. – Oh Atyainknak nagy Istene, te vagy Isten menyben és a [...] kezedben vagy az erő, és oltalom [...] – Isai 37. v. 16. És imádkozék Ezekias az Urnak mondván: Seregek Ura, Israelnek Istene, ki a kerubimokon ülsz: te vagy egyedül a földnek minden orszaginan Istene, te alkotad az eget és a földet. Haitsd meg Uram füleidet és halljad: nyisd meg Uram szemeidet és lassad. Quid acciderit nobis etc. – Psal. 43. v. 3. Manus tua gentes gentes[!] disperdidit – [...] Psal 43. v. 14. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris subsanationem et derisum his, qui sunt in circuitu nostro.”¹⁷

Teljesen egyértelmű e foszlányok és a prédikáció-fogalmazvány összefüggése Kuzmics Péter lelkiismeretesen készült beszédére, átgondolta mondanóját, nemcsak Pázmány beszédét használta. A gondos felkészülés bizonyítja a prédikált témában való elmélyedést, amely az elmondás átéltségében is kifejeződhetett.

Pázmány Szent Márton napra készített prédikációjából építkezett nem sokkal később Illyés András is. Ő a „Pázmány-prédikációt három részre osztotta és a szűkebb szöveghelyeken Szent László nevével, illetve az egykori uralkodó életére vonatkozó adatokkal pótolta az eredetileg Szent Mártonra alkalmazott megfogalmazást. Így lett egy Márton-beszédből – három László-prédikáció”.¹⁸ Az első beszéd címe: *Vitézek tüköre*.¹⁹

A prédikációk Magyarországon tisztelt három jeles vitéz-szent ünnepére készültek. Szent Márton püspök magyarországi születése közismert. Szent Lászlóról, a lovagkirályról nem szükséges külön szólnunk. Szent György tiszteletének középkori virágzása után a barokk korban is megmaradt különleges magyarországi szerepe. Részben a katonaság között, de „barokk jámborságunk egyenesen a magyar szentek között tiszteli”,²⁰ liturgikus könyveinkben is a Magyarországon tisztelt szentek közt szerepel (*Officia propria sanctorum Patronorum Regni Hungariae*, ápr. 24.).

A harcoló „szent életű jámborokat” tükörnek nevezi mindhárom szónok (a győri beszédben tükör és példa); a hadakozók számára tükörül adatott Szent Márton (Pázmánynál) és Szent László (Illyésnél), a győri beszédben „az árvák és özvegyek oltalmáért vérekkal kereskedő erős férfiaknak a vitéz kenyeret evő több sok

¹⁷ Egy további levélen lévő összefüggő fogalmazvány nem függ össze a Szent György napjára készített prédikációval.

¹⁸ MACZÁK, I. jegyzetben *i. m.*, 53-63.

¹⁹ ILLYÉS András, *Megrövidített Ige*, II, Bécs, 1692, 60–80.

²⁰ BALINT, 14. jegyzetben *i. m.*, 304.

szentek között például adta főképpen a magyar vitézeknek a mai dücsőséges Szent György vitézt”.²¹

A három vitéz-szent életéről csak néhány adat szerepel ezekben a prédikációkban. Leginkább Illyésnél vannak konkrétumok Szent László királyról. Szent Mártonról nagyon keveset tudhatott meg a Pázmány-prédikáció hallgatója, olvasója, Szent Györgyről a győri hallgatóság még annyit sem. A közismert szentek az aktuális mondanivaló, erkölcsi magatartás hordozói. A három cím is tükrözi ezt: „*A keresztyén vitézek kötelességéről*” (Pázmány); „*A hadakozó ember dicsíretiről*” (Kuzmics Péter); *Vitézek tüköre* (Illyés első Szent László napra írt beszédének címe).

KUZMICS PÉTER, *A hadakozó ember dicsíretiről*²²

[p.1.]

†
Jesus, Maria, Joseph.

Si manseritis in me, et uerba mea in uobis manserint, [quod]cunque uolueritis petetis, et fiet uobis. Joan. 15.

Ha én bennem maradtok, és az én igéim tibennetek, valamit akartok, kéritek; és meg léssen néktek.

681

Ha abban az artatlanságban, abban az szentségben maradt uo[lna az ember], melyben Istenől teremtetet: In pulchritudine pacis, in re[quie opullenta] uiveremus szép békességben, gazdag nyugodalomban <elt volna [ember]> örökké éltünk volna. Mivel a vétek-előtt Vi[uebat homo] in Paradiso sicut uolebat, quamdiu uolebat: uivebat sine ull[la] egestate] ita semper uivere habens in potestate. Nullus intrinsecus mor[bus, nullus] ictus metuebatur extrinsecus. Summa in carne sanitas, in a[n]ima tota tranquillitas. Ugy és annyit élt volna ember, menyit akart volna, [sem] belső betegségek, sem külső verések vagy ütések nem t[ámadtak?] volna. Mert az élet-fü[?] gyümölche, iffionti ereiében, és egé[...]ségben tartotta volna; mind addig, míg Istenül rendelt óráb[an ...] nélkül Menyországba ragadtatott volna. De mihent Isten e[llen pár]tot utó[tt] az engedetlen ember; mihent az tilalmas gyümölcsb[...] mihent Istenhez hasonlóva akart lenni, tőb ostorok köz[ött] hadak, ellenkezők és vissza-vonás[ok támad]tak, melyek világ kezdetitől fogva

Isaia 31.
Gen. 3.

Aug. lib. 6. de
Genesi
ad literam
cap 25.

²¹ A szövegegyezés eltérése a végén Pázmánynál: „... tükörül adta, főképpen a magyar vitézeknek, hazánkban Sabariában született Szent Márton”, Illyésnél: „... vitéz kenyeret évó embereknek tükörül adta Szent Lászlót, Magyarország dicsőséges királyát”.

²² A szövegközléshez:

1. A kötéstáblából kiáztatott töredék egyik széléből hiányzik egy csík, a hiányzó szöveget (ahol egyértelműen lehetett) szögletes zárójelben pótoltuk. Ugyancsak szögletes zárójelbe tettük az egyéb, a kéziratban nem olvasható részteket.
2. Szövegközlésünk betű szerinti, az egyértelmű rövidítéseket azonban külön jelzés nélkül feloldottuk.
3. Bal margón jelöljük balra zárva a töredék lapszámát, jobbra zárva pedig Pázmány Péter prédikációja Karnyurszky-féle 1903. évi kiadásban olvasható, általunk dőlt betűkkel átírt szöveg lapszámait.
4. Jobb margón kéziratunk margóra helyezett hivatkozásai állnak. Amennyiben a margón lévő töredékből a hivatkozásra egyértelműen lehetett következtetni, szögletes zárójelben áll a kiegészített részlet.
4. Dőlt betűkkel írtuk át a Pázmánytól szó szerint átvett szöveget. Az aláhúzás a kéziratban is aláhúzás (nyomatás esetén ez dőltbetűs volna).
5. A csúcsos zárójelben álló szavakat, részteket a kézirat írója áthúzta, javította.

- voltak, és léznek [világ fot]táigh. Chak <két fia volt A> négy ember volt a világon Gen. 10.
[Adam és] Eva és azoknak ket Fia, és a gonosz Cain megölé ötsét Abelt. Chak
hamar az víz Őzőn<viz>-után, Nemrod, Assur [és egyéb] hatalmaskodók, Gen. 14.
országokat kezdének hatalmasul foglalni, és [amint] a Teremtésről irt
könyvnek tizenegyedik részében olvassuk, [Chodor]lahomor sok kirá-
lyokat meg holdoltatott: Am a világ ideiéve[] növeked[te] a hadak gyümölcsi;
az ember halálok, romlások, pusztítá[sok, ke]gyetlenségek, és mindennemű
gonoszságok.
- 680 És erre nézve **Dominus Exercituum** a Seregek Ura Istene nek[ünk]
papoknak és világi fejedelmeknek, a szegényeknek és gazdagoknak], az
Uraknak és szolgálóknak, az egészségeseeknek, és betegeknek, [a férfiak]nak
és Aszonyoknak, a szűzeknek és hazasoknak, a nemes[eknek és] kézi-
munkás kösségnek tükörül és példaul atta Isten azokat a sok [szent-életű]
Jamborokat, kik ezekben az állapotokban tisztan és teké[letes-n visel]vén
[p.2.] [erkölcs]öket, szentek Laistromában irattak: Azon-képp[en a ha]//dakoző-
emberek, a keresztyenség oltalmazó Bainakinak (kik szivesb és szivesb
részei a keresztyenségnek <az Isten és igaz hit ellen tusakodók rontóinak> az Arvák és
Eözvegyek oltalmaért vérekekel kereskedő erős Ferfiaknak, a vitéz kenyeret
evő töb sok szentek-között, például atta fő-keppen a magyar vitézeknek a
mai dütsősleges szent György vitézt, az kijs ha a képen iol meg tekéntem,
[...] mindenüt talaltam, paterul[?] ky-is lapokra[?] irattatik, [...] innepet rola a
szomszéd országokban nem ill[...].]ik de a magyar korona alatt levő nemzetektül
nagy aiatossaggal[?] szép Isteni szolgálatokkal és inneplesekkel tiszteltetik.
- 680 [Miv]el ezért, a vitézségben szentségre iutot szent György Martyr, ahoz[?]
<oly Vég hazba lakunk az mely mostanj üdöben színe és szíve, kulcha és Bastyaia Magyarországnak,
sőt az egész Imperiumnak> En is ez ielen valo órában Először rövideden meg
mutatom. etc.
- [Fe]l tett szándékom az uolna ugyan, hogy a máj dicsősleges Szent György
Vitéznek innepi napián, <hogy> a keresztyén vitézek es hadakozó emberek
dicsirétiről <kezdgyem> rendellyem rövid praedikacziomat: annal is inkább
hogy oly helyben oly városban, oly veg-hazban lakunk, az melynek neve igen
közül iár szent György nevéhez, <igen> mivel Győr és György eppen chak két
bötücskével különbeznék: Oly vég-hazban lakunk mondám az mely egyik fő
kapuia es Bastyaia az magyar koronának <sött az egész> sött Imperiumnak és az
egész keresztyénségnek. Ez pediglen oly vitézlo rendel vagyon fel-ékesítve, az
mely <...> mostani üdöben színe és szíve a magyar vitézeknek. De <magyart...>
tartoztat[?] valamedig[?] amit ama régi példa-beszéd az kit irva hagyott. **Nulla**
681 **Fides pietasque viris qui castra sequuntur. Venalesque manus, ibi fas, ubi**
maxima merces, hogy nem talaltatik az hadakozó es Tabori emberekben
ioság, tékellétesseg és Isteni félelem. És minthogy imar Ciceróval hadakozó
Deákok is Militiam et Malitiam a hadakozás és gonoszszag nevét csak egy
kis bötüvel különböztették, mint együt-iaró szomszedokat. Prisztianus is
<ezt az igét> bellum a hadakozást, quasi minime bellum undokságnak, <vagy>
Festus pediglen quasi bellum[nak], fene vadak[nak] <allatokhoz> illendő
dolognak nevezték. De <csak az> ezzek vagy el[e]ve fosztásból, vagy boszszu-
állásból szarmoztak [...]
- [...] mutasson énnékem valaki ebben lehetlenséget Bellare et Deum
amare hogy nem lehet együtt hadakozni és Istent szeretni? holott ebbül az
szóból Amor szeretet, ilyen anagramma ion-ki Armo fegyverkedem annak
ielentésére hogy az Isteni szeretet, és Istenes fegyver gyakorta <azon> egyben
talaltatnak. Militare enim non est peccatum, sed propter // solam praedam
militare peccatum est. Igaz, hogy chak praedaert ellenséggel [...] hadakozni
[p.3.] <nem> gonoszszag, de a Jesus nevéért, a keresztyen hitért, házánk szabadságáért
Arvak és [Eözve]gyek oltalmaért <selfegyverkednj,> ellenséggel nyomorgatnj
<Exodi 29> hadakozni, taborban hadban dicsiretes <es tekelletes> es Isten előtt
[...].]a és jószág! <hallyuk mit mond ehez Moyses Pa[triar]cha?> Az<ki ugymond> mely
vitézek törvenyes igaz hadban Isten e[llen]séginek véreét onttyák, **Consecrant**
manus Domino Istennek szen[telik] kezeiket, Hallyuk tovab Bonifácus Papat;
684 miként szol a [...]hoz Nolite exist[imare] Ugyan-is ki nem lattya hogy [ha a]
kigyok és farkasok, a dühös Ebek és Medvék ellen oltalm[azzuk] magunkat;
sokal inkább Hazánk-pusztító ellenségünkre, lopással [és] tolválissal
karunkra igyekező gonosz emberekre <Pogany ellenségekre> fegyver[rel]

[a margó
levégva]

[Lucanus
lib.] 10.

Exodi 29.

- <tamadnj [támadhatunk] gonosz szandekanak ellenére allanj annal dicseretesb [...] és idvöeges dologh, mivel ezek gonoszságból származnak nem természetek dühösségéből mint a vadak.> Annak okáért Noli existimare neminem Deo placere posse qui armis bellicis ministrat <in his enim erat S. Daud, cui Dominus magnum testimonium perhibuit.> [...] <[Bon]ifacius Papa> ne vélylyetek és chak ne is gondollyátok ughmond Bonifacius Papa hogy a [hada]kkozó emberek Isten kedvébe nem lehetnek Inter hos enim mert Szent Daud ki[rály] hadakozó <uolt> Feiedelem volt, a ki felöl Isten a maga <nagy> dicsirettenek mondotta es <hogy> secundum cor Dei hogy kedues <embere> és igen szive szerint valo embere uolt. Továb hadako [zo] emberek <voltak> és együt Istennek nagy szentei uoltak Abra[ham] Moyses és Josue, és egyéb töb kyrálylok, az kik per fi[dem] vicerunt regna: fortes facti sunt in bello: castra verterunt [exte]rromum. Igaz hit által, országokat gyözték: hadakban vit[ézü]l forgodtak, ellensegek laborat fel verték. <és egyéb ... egész> És erre nézve [miképp]en] szent Pál dicsíri azokat, kik igaz hittel, és tekéletes igye[kezet]tel hadakozván rontották az Isten ellenségét: ugy az Anyaszentegyhaz [szám]talan, vitéző embereket szentek laistromába irván esztend[önként] Imnepekben emlekezeteket meg-ujítja: ugy mint, Mauritust és A[chatust], Alexandert és Floriánt, Anastasiust, Gallicanust és Marcellust. Az [...] Ecclesia pediglen következökeppen a mi dücsösséges szent György [...] Mátyrokat, Szent István es Szent Laszlo vit[é...] szent kerályinkat. Söt noha etc. Az o Testamentomban pedig Abraham, Gedeon, Josué [...] és töbek.
- 684
- 683 Mert a hadakozás arra való, hogy bantas-nélkül, békességben élhessenek a iámb[orok], hogy az artatlanok oltalmaztassanak: hogy a gonosz-tévök büntetödgyenek és szab[ol]ástassanak. Azért nem gyilkosok, ugy-mond Szent Ágoston, nem b[os]szu állók akik a hadban embert ölnek, Pogany vert ontanak. Sed [ministri] legis et salutis publicae defensores, hanem törvény és igazság szolgálatók és közönséges szabadság oltalmazók: Sött a kik törvényes igaz had[ban] Isten ellenségének verét ontják. Consecrant manus Domino Isten[nek szente]lik kezeiket. Ugyan-is vallyon mi lenne belölle, ha vit[é]lő] és had-vezérlő emberek nem volnának, bizonyára ugy iarnank [f]ejenkent] mint régenten a sidók, kik nem akarván szombathon harczolni, akkor méne rea[jok az] ellenség, és mint [a juhok]at vadá, ölé.
- 684
- 683
- [p.4.]
688 Hogy <pediglen> azért a keresztyen vitézek üdvösegesen hadakozanak és az ideigh való vitézkedés örök kárhoozon ne végezödgyék Először Mindeneknek előtte a keresztyén vitéznek az mitt Sz. Dávid kjrály magában tapasztalt, mondván Non enim in arcu meo sperabo: et gladius meus non salvabit me, hogy nem az ő karia és kardgya, hanem a Seregek Istene hatalma, szerzi a gyözedelmet. Isten az, <a ki tanítja> qui docet manus meas ad proelium <et digitos meos ad bellum> a ki tanítja a vitez ember kezét a hadakozáshoz és sok ezerek <közö]t> veszedelme között paisa alat oltalmazza. Annak okáért nem emberi erőből, vagy sokaságból, nem okosságból vagy batorságból, kel a gyözedelmet reménleni, hanem Isten segítségéből és oltalmából. Ugyan is az egybe-elegyedat roppant seregekben, mikor mint az essöt, oly sürün szoriak a nyilat, vagy golyobist és ezerezen hullanak el <melölle> oldalad-mellöl, és tiz-ezerezen iobb-kezed felöl, te hozzad pedig nem közelget, nem a te eröd <oka> és batorságod, nem a te vigyazasod és vitez forgolodasod <az> oka, hanem a seregek Ura Istene az kegyelmességének porrával környöl veszen tegedet.
- 684
- 682
- 690 Dicsiretet tehát és Isten előtt kedves a hadakozas és vitezkes következendökeppen a hadakozo és vitezöl embereknek, de ugy, ha <proelia Domini> <ha Istenes ...> hadakban <a keresztyénségért az igazságért, és artatlanok oltalmáért. És mikor így hadakoznak Non est illorum pugna, sed Dei, nem> Istenesen, keresztelő szent Janos reguláia szerént hadakoznak. Azt olvasom szent Lukács Evangelistától, hogy minek-utánna egykor minden rendbéli emberek keresztelő szent Janoshoz iarúlván azt kérdették volna tölle mitt cselekedgyenek? <ismet> kérdék ötet a vitézek is Quid faciemus et nos? Mitt cselekedgyünk mijs? Illyen valaszszok és instructioiok lön keresztelő sz: Janostúl. Neminem concutiatis neque calumniam faciatis: et contenti estote stipendiis vestris az az ti Vitézek ughmond a szegény kösséget ne bancsátok, ne verietek, tagollyatok, ne fosszatok és pusztítsátok, hanem fizetéseket kölcsétek és avval élyyetek. Ha meg szükültek, szent David kyrály példáiát kövessétek ki nem ragadozot, hanem Archi-Mélechtöl kéreméssel nyért kenyeret. A Nábál
- Aug. lib. 6. contra Faustum cap. 74. Exod. cap. 32.
- [Psa]lm. 43.
- [Psa]lm. 143. [Psalm]. 90.
- [Psalm] 90. [...].7.
- [...]di 17.
- [Luc.] 3.

- iuhait sem lopatta, hanem kéremés szerént, jo Akaratból kívánt segítséget szükségében.*
- Mely szép dolgot Marcus Scaurus iria, hogy régenten a Romaj Tabor szélén egy szép ért gyümölcs fa uolt, mikor mas nap a Tabor meg indult, egy alma heával sem uolt a fa: mert akkor a Had-viselőnek illyen Instructiót, vagy ordinantiót adott a Császárok *Si vis Tribunus esse. imo si vis vivere, manus militum contine.* [Quando egressus fueris adversus hostes tuos in pugnam, custodies te ab omni re mala. Deut: 23. v. 9.] // *Nemo pullum alienum rapiat: Ovem nemo contigat: Uvam nullus [au]ferat: Segetem nemo deterat: Oleum, sal, lignum nemo erigat: de praeda hostium non de lachrymis provincialium habeat.* Ha tisztet akarsz viselni, sőt ha élni akarsz, a vitézek kezét meg-tartoztasd. Senki tyúkiát, iuhát, szőleiet, gabonáit né bánca a szegény embernek, az ellenség predáiából, nem az ország tagjai siralmiból gazdagullyon. Bezzeg arany üdö volt, mikor ezek a törvények és jo szokások viragoztak, bezzeg nem csuda, hogy akkor a Hadak győzedelmesek voltak: De különben fordult most a világ. És azért Praedatores suorum et ipsi praeda hostium, a kik praedává tészik a szegénységet, magok is ellenség praedáj tésznek. Mert nostris peccatis, barbari fortes sunt! ugymond szent Jeronymus. A mi bűneink tészik erőss[é] és győzedelmessé az ellenséget: azok elesitik ellennünk a Poganyok fegyverét. Az a si manseritis in me bizván hat mondhatjátok *Si ambulavero in medio umbrae mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Si Julius Caesar tempore magnae tempestatis, et periculi magni navalium ita solatus est. *Noli timere, Caesarum fortunatum[?]* vetus quam magis miles qui in Deo manet et cum Deo [...] *Persequuntur quinque vestrorum centum alienos et centum de vobis centum milia, cadent inimici vestri gladio in conspectu vestro, persequemini inimicos vestros et corruent coram vobis.* a mai szent Evangeliom szavával intlek Manete in me, et ego in vobis. Joan. 15. Si non manseritis in me, quodcunq; petitis fiet vobis. Annak okáért jo vitézek quando egressus fueris adversus hostes tuos, custodies te *ab majori mala* <jobban> Meg-tartoztasd magadat minden gonosz chelekedettül, jobban tarcs és őrizkedgyél partbeliek hogy sem mint az ellenség fegyverétül. *Eszedbe iusson, hogy a Tabor, nem eyej[b] hanem halalra menő-emberek sokasága. Valakik útközetre mennek sunt sani agozinantes halalra vált uonagodo egességesek,* úgy kel lelkeket Istennek aianlanj, *ugy kel üdvösségekről gondoskodni* <meg Isten keri a bünöket> sőt <ha Egyhazi embert kaphat meg gyonja> *mint a kik halálok oráian vannak.* Ugyanis keresztényen vitézek, vallyon okosság-e a földért hadakoznj és menyországot elveszteni: embereket győzni és <embereket> bünöktül meg-győzetni: praedával gazdagodni, és magát pokol praedájává tenj: e földön dücsöséget nyerni, halado ellenséget meg győzni: a más vilagon halhatatlan ellenségül meg-győzetni, és örökké kinlodni.
- 691 <Ha pediglen> Hogy azért Isten ettül a gonosztl meg mentsen Ha löljk Attyát <nem kaphat Egyhazi embert> nem kaphatna [...] minden veszedelmes és [...] *ügyünkben fel-emellyök lölkei szemeinke Istenhez: az ő Felséges méltóságát vehetetlen ioságát és hozzánk mutatot nagy jo voltát meg-gondolván bannyuk, hogy ötet meg-bantottuk: es bochanatot kérvén magunkban el végezzük hogy életünket meg iobbítván: a bünöket el tavoztattyuk. És vagy illyen vagy ehez hasonló könyörgést, bochássunk Istenünkhez: Felséges Isten irgalmassagnak <Istene> // és kegyelemnek <Istene> Attya.[ki] a hozzád tévő bünösöket be fogadod, mint Magdolnát, Petert, és a Tékozló-Fiut: banom és szübül kesergem, hogy ellened vétettem; és bűneimmel szent Felségedet megbantottam, A közben[járó]Christus Jesus érdeméért kérlek, Fegy kegyelmes az én bünös lölkennek. Én is a te malasztod segetsegevel tekélt szandékal igyekezem eletem tobbítására, és a bünök tavoztatására.* [...?]
- 692 <Továbbá> Jesus nevét <kérvén> segítségül kerve és Pogany ellenség ellen valo [...?] győzedelemért kialtsanak <fel...> vagy leg aláb szivekben fohaszkdogyanok e keppen Ezechias kjrállyal: Seregek Ura, Israelnek Istene, ki a kerubimokon ülsz: te vagy egyedül a földnek, minden orszaginak Istene, te alkottad az Eget és a Földet. Haitsd meg Uram füleidet és hallyad: nyisd meg Uram szemeidet és lassad. *Quid acciderit nobis mi törtent raitunk.* tekincs meg és lasd meg gyalazatunkat. *Haereditas nostra versa est ad alienos, domus nostrae ad extraneos* a mi örökségünk idegenekre szállott, a mi házaink a kívül-valókra.
- [p.5.] *Aelius Spartianus in Pescennio Nigro sub finem.* Psalm. 22. v. 4.
- Plutarch: Apophteg. [...]
- Levit 26. v.8
- Psalm. 22. v. 4.
- [p.6.]

- Arvakká löttünk Atya nélkül, életünk veszedelmével keressük kenyerünket: a fegyver-miatt a pusztában. Az [...] oh Atyainknak Ura Istene <te vagy Isten menyben> a kinél nincs semmi különbség, ha kevesek által segítesz-e vagy többek által, segíts meg minket mi Urunk Istenünk Pogány ellenségünk-ellen az kik teged nem ismernek szent nevedet karomolyak. Mert te benned lévén bizodalunk iöttünk e sokaság-ellen, tamadgy fel Uram mellettünk, [...]sd meg ellenségünket, hogy ne vegyen erőtt ellened az ember.
- 692 *Efféle <aitatos> Istenes könyörgések es aitasos fohaszkodások-után a vitéző ember keresztyén bátorsaggal járjon el hivatallyában es szeme előtt viselvén a mivel a negyedik leo papa batorította a keresztyén vitézeket: omni timore, ac terrore depositio, contra inimicos sanctae Fidei, agere viriliter studete, hogy félelem-nélkül harczollyanak, mivel Isten leszen vélek [...] mert a ki meg hal, Istentül mennyei dücsösségbe vitetik, a ki tudgya, hogy az igaz hitért, a keresztyénség oltalmaért, hazájának batorságáért, ontya vérét es halalt szenved a vitéz ember. [...]*
- 692 *A győzedelem után. Mert nem emberi erőből. Meg hallatok kedves halgatoim <keresztyének> az Istenes vitézek hivatallyát; de eszetekebe iusson <minyájakoknak> szent Job Patriarka mondasa Vita hominis militia est super terram hogy a mi életünk vitezkedés a földön: <[...]> Pediglen Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae. Nincsen minékünk tusakodasunk es harczolásunk csak <non est nobis colluctatio> a test, s vér-ellen, hanem a fejedel//mek es hatalmasságok ellen, a világi setetségnek vezéri ellen es a lelki gonosságok ellen, es nem veszendő kincsért, hanem pro anima lelkünk meg tartasaért. Azért szent Pál tanitasa szerint vegyük fel az Isten fegyverét, in omnibus sumentes scutum Fidei mindörökre fel vevén szent György el az hitnek paisát es az üdvösségnek sisakját (mely az Isten igeie), es ki-ki[,] labora sicut bonus miles Christi ugy fárdgyunk, ugy [...] mint Christus jo vitéze, hogy a győzedelmes vitézeknek ígért koronát es utalmat el nyerhessük. Melyre a máj dücsösséges Szent György vitéz esedezése által-is segítsen minket Az Atya, Fiu, Szent lélek Isten Amen.*

Oratio
Jeremiae 5.

Job 7.

Ephes 6.

1Mich: 12.

[A p.7. további részén és a 8-on is további fogalmazványtörödékek olvashatóak.]